

Pratarmė

Ši mokslinių straipsnių rinktinė – tai periodinis leidinys, skirtas kelti, tyrinėti ir suprasti aktualius muzikos komponavimo klausimus. *Muzikos komponavimo principų* 20-ojo leidinio tema – „Teleologijos fenomenas“. Pastaruoju terminu paprastai įvardijamas kompozicinio proceso tikslingumas (gr. *telos* – tikslas), sudarantis sąlygas užbaigti ir subalansuoti muzikinę formą. Minėtas fenomenas europinėje muzikoje aktualizuojasi drauge su tonalios muzikos evoliucijos etapu ir komplikuojasi jam baigiantis. Šiame leidinio tome tyrinėjami įvairūs šiuolaikinės muzikos teleologijos fenomeno iššūkiai. Leidiniui savo idėjas pristatė kompozitoriai ir muzikologai iš įvairių šalių: Ispanijos, Jungtinės Karalystės, Serbijos, JAV, Kanados, Lenkijos, Lietuvos.

Straipsnius žurnalui mokslinis komitetas atrenka remdamasis trimis pagrindiniais kriterijais: a) straipsniams taikomi aukščiausios kokybės standartai; b) autorių pasirinktos temos turi atitikti konkretaus tomo temą; c) atsižvelgiama į sąsają su konkrečia leidinio dedikacija. Kad straipsnis būtų publikuojamas, jis turi atitikti bent du kriterijus.

Visi straipsniai sugrupuoti į tris aktualias nagrinėjamos temos potemes.

I potemė: Teoriniai teleologijos aspektai. Čia keliami ir tyrinėjami aktualūs komponavimo teorijos ir tarpdisciplininio pobūdžio klausimai bei iššūkiai.

Miłoszui Zatkalikui priimtini muzikinės teleologijos sugretinimai su pasaulėvaizdžio fenomenais (filosofiniais, moksliniais). Mokslininkas muzikos teleologijos procesą lygina su Newtono mechanikos dėsniumi ir klasikine termodinamika bei apmąsto šias sąsajas Deleuze'o, Leibnizo ir Spinozos filosofinių idėjų kontekstuose. Zatkalikas veikusiai neatsitiktinai išreiškia fundamentalią mintį – šiuolaikiniai muzikos viršmuzikiniai principai šiandien nebeprodukuoja autonomiškų pasaulėvaizdinių-teleologinių analogijų (metaforų, modelių), bet kaskart naujai ir netikėtai atveria savo potencialus.

Iš esmės, regis, nesuklysimė tardami, kad tonalioje muzikoje teleologiją formuojantis naratyvas yra tiesiogiai priklausomas nuo harmoninio plano. Kaip pažymi Rogeris Redgate'as, sugriuvus tonaliai sistemai, teleologinio naratyvo pamatu tapo formaliosios struktūros, iš pradžių atvedusios kompozitorius prie serijinės technikos, o vėliau – ir prie kur kas sudėtingesnių, tiek turinį, tiek formą valdančių, formalijų struktūrų. Autorius aptaria šią naują struktūrų hierarchinę sistemą, jos įtaką naujų muzikos klausymo bei naratyvinio numanymo (angl. *expectations*) įgūdžių formavimuisi kartu su šių aspektų poveikiu jo paties komponavimo procesui. Artikuliuojamas medžiagos funkcijas (harmonines, linearines, faktūrines, formas) R. Redgate'as iliustruoja A. Weberno, P. Boulezo, B. Ferneyhough'o bei savo paties kompozicijomis.

Jimme'as LeBlancas muzikinės formos ir teleologijos santykį imasi spręsti pasitelkdamas Deleuze'o materialistinės ontologijos (virtualumo ir aktualumo) principus. Autorius nagrinėja, kaip šie principai gali padėti iš naujo pažvelgti į teleologiją, aptaria galimus teleologinius ryšius tarp virtualumo ir aktualumo bei kaip šie ryšiai formuoja mūsų požiūrį į muzikos formą. Regis, amžinųjų ontologinių sandų santykis autoriui yra priimtinas aiškinant teleologinius fenomenus ne tik jo analizuojamos klasikinės sonatos (Beethoveno Sonata smuikui ir fortepijonui Nr. 9, op. 47), bet ir šiuolaikinės muzikos atžvilgiu.

Muzikinė teleologija, Edsono Zampronha'os nuomone, yra ne muzikos kūrinys (nei natų tekstas – R. J.), o klausytojo sąmonė, transformuojanti tai, ką girdi, į tai, kas yra suprantama (angl. *intelligible*). Būtent – panašumas, kryptingumas, supaprastinimas (redukcija), autoriaus manymu, įreikšmina supratimo proceso ypatumus, kurie yra esminiai tyrinėjant tiek tradicinę, tiek naująją muziką. Autoriaus pozicija skatina mąstyti apie teleologijos fenomeną pirmiausia kaip apie vertybinį kompozitoriaus pasirinkimą dar iki skambesio.

II potemė: Teleologiniai projektai šiuolaikinėje muzikoje. Šios potemės straipsniai pirmiausia iliustruoja teleologinio fenomeno pokyčius, susijusius su tonalios sistemos decentralizacija bei daline jos eliminacija.

Agata Krawczyk, gretindama Hannos Kulenty Simfonijas Nr. 1 ir Nr. 3, įvardija principinius šių dviejų kūrinių teleologinių projektų skirtumus: pirmajam būdingesnė kompozicija kaip dinaminis procesas, antrajam – transinė (repetityvinė) būseną. Vis dėlto šie teleologiniai skirtumai, pasak autorės, nesudaro opozicijos ir veikiau yra vieno bendro teleologinio spektro dalys.

Žanrinių kanonų (genotipų), pasižyminčių tradiciniais teleologijos modeliais, santykiai su dvylikagarse technika (tiek serijine, tiek neserijine), yra Gražinos Daunoravičienės akiratyje. Muzikologė tyrinėja iškiliausius lietuvių kompozitoriaus Eduardo Balsio kūrinius (simfonią-koncertą „Dramatinės freskos“, oratoriją „Nelieskite mėlynojo gaublio“, operą „Kelionė į Tilžę“). Autorė atskleidžia Balsio kūrybai būdingą sunkiai išsprendžiamą kontradikciją „genotipinis kanonas *versus* dvylikatonė technika“, palikdama erdvės individualioms skaitytojų interpretacijoms.

Svetlana Barkauskas, pristatydamą Vytauto Barkausko Kvintetą styginių kvartetui ir fortepijonui, pastebi: kompozitorius, neatsisakydamas esminių tonalių funkcijų, panaudoja kone visas jam žinomas komponavimo technikas. Regis, pastaroji aplinkybė nulėmė komplementarios teleologinio naratyvo raiškos poreikį. Be pozicionuojamo tonalumo, kompozitorius panaudoja nuolatinę registrinio, tembrinio ir dinamikos veiksnio plėtotę – kylama nuo žemųjų styginių iki fortepijono aukščiausio registro *al niente*. Pastarąjį teleologinį fenomeną autorė sieja su programine kūrinio idėja.

Rimantas Janeliauskas, pratęsdamas tembrinės faktūros tyrinėjimus (žr. *Muzikos komponavimo principai*, XIX), toliau plėtoja teleologinio dinamizavimo aspektus, neatsiejamus nuo tembrinės faktūros archetipų (antifoninio, responsorinio, heterofoninio, burdoninio). Tyrimas orientuotas į tembrinės faktūros dinamizavimo procesus, paskatinusius įsitvirtinti naują audijavimo būdą, kuris netrukus kardinaliai transformavo kompozitoriaus santykį su skambesiu – iš tonalaus į tembrinį. Straipsnyje keliamos idėjos iliustruojamos XX a. kompozitorių kūrinių ištraukomis.

Vytautas Germanavičius savo kūrinyje *Bloomy Ice* styginių orkestrui pasitelkia lietuvių etninei muzikai būdingas mikrotoniškai varijuojančias intervalų skales. Pastarosiomis grindžiamas kūrinio skambesio profilis, neatsisakant nei tikslingo teleologinio procesualumo, nei formos pusiausvyros.

III potėmė: Teleologinės alternatyvos anapus naratyvo. Čia straipsnių autoriai kreipia mintį į *tikimybinį* (nedeterminuotą) arba, priešingai, – *totaliai programuojamą* (determinuotą) teleologinį procesą.

Martinus Vishnickas, aptardamas instrumentinę improvizaciją, iškelia tikimybinio naratyvo potencialą perprasminti morfologinio skambesio pavidalą ir pakeisti jo teleologines potencialias, atkeliaujančias iš determinuotos teleologinės praktikos.

Thomasas Metcalfas pristato grafinę erdvę kaip metaforinį muzikinės teleologijos stimulą bei funkciją. Autorius analizuoja pikseliaciją, kurią įvairiais būdais pritaiko savo kompozicijose teleologinėms strategijoms formuoti. Pravartu pažymėti, kad teleologiškai orientuotos grafinės erdvės ir muzikos tarpusavio santykis, regis, yra indeterminacinio pobūdžio.

Rima Povilionienė, pristatydamą mikrodimensinio *glissando* apraiškas lietuvių kompozitorių kūrinuose, analizuoja Šarūno Nako, Justės Janulytės ir Ryčio Mažulio partitūras, kuriose *glissando* yra naudojamas ne kaip pavienis elementas, bet kaip komponavimo technika. Čia ypač aktuali yra Ryčio Mažulio kompozicija *Solipse* 31 garso takeliui ir violončelei, kuriame atlikėjas tampa tarsi kompiuterinio proceso dalimi. Smalsu būtų sugretinti šitaip konstruojamus „naratyvinius“ ypatumus su istoriškai nutolusia, mechanistine barokinių muzikos automatų idėja.

Leidinyje papildytas **Priedu**, kuriame Nico Schüleris įžvelgia universalesnį teleologijos principų pritaikymą begalinėje muzikos analizės metodikų pasiūlos erdvėje. Autorius pristato Wernerio Stegmaierio „Orientacijos filosofiją“ ir aptaria jos svarbą tiek muzikos analizės, tiek bet kurioje kitoje mokslinių tyrimų srityje. Orientacinis procesas, autoriaus nuomone, padeda tyrėjui ne tik nepasiklysti analizės metodikų aibėse, bet ir tinkamai pasirinkti tyrimo objektus, hipotezes, tikslus ir t. t. Įdomu yra tai, jog autorius labiau orientuojasi ne į kūrinio, bet į pačios analizės teleologiją.

Baigdami apžvalgą pažymėsime, kad leidinio straipsniai gali būti diferencijuojami pagal pakraipą – mokslinę teorinę ir praktinę. Ir nors absoliučių ribų nėra, vienus straipsnius sąlygiškai galima išskirti kaip vertingesnius moksliniu teoriniu požiūriu (M. Zatkalis, R. Redgate, J. LeBlanc, E. Zamprona, G. Daunoravičienė, R. Janeliauskas, R. Povilionienė), kitus – praktiniu (A. Krawczyk, S. Barkauskas, V. Germanavičius, M. Vishnick, T. Metcalf). Vertingos idėjos atskleidžiamos ir leidinio priede (N. Schüler).

Dėl pandemijos šis žurnalo numeris išeina kiek vėliau nei įprasta, todėl straipsnių autoriams buvo suteikta galimybė atnaujinti savo tyrimus 2021 metų duomenimis.

Tikimės, kad 20-asis *Muzikos komponavimo principų* tomas sulauks skaitytojų dėmesio ir bus įdomus kiekvienam besidominčiam teleologijos fenomeno problemomis. Redakcinė kolegija tikisi skaitytojų dėmesio tiek čia, Lietuvoje, tiek užsienyje. Būsime dėkingi už visas pastabas ir atsiliepimus apie leidinį. Organizatorių vardu dėkojame visiems rengėjams ir rėmėjams.

Prof. dr. Rimantas Janeliauskas